

POZNÁMKA K MÍSTU FUNKČNÍ PERSPEKTIVY VĚTNÉ VE STRUKTUŘE JAZYKA*

JAN FIRBAS (Brno)

Rádi bychom přednesli krátký příspěvek o funkční perspektivě větné (aktuálním členění větném), a to o jejím místě ve struktuře jazyka, jak se nám jeví na základě srovnávání angličtiny s češtinou a do jisté míry i na základě srovnávání angličtiny, popř. češtiny, s němčinou.¹

Ve svých výkladech o FPV vycházíme z předpokladu, že je ve shodě s charakterem lidského myšlení a s lineárním charakterem věty, aby se větné složky v zásadě stavěly do sledu směřujícího od vlastního základu (vlastního východiska výpovědi) přes přechod k vlastnímu jádru a vytvářely tak základní rozložení výpovědní dynamičnosti. Do takového sledu, dodržujícího základní rozložení výpovědní dynamičnosti, se stavějí např. složky v nevzrušeně pronesené větě *Z mého přítele se stává dobrý lékař.* (*Z mého přítele* — základ, složka výpovědně nejméně dynamická, *se stává* — složka přechodová, *dobrý lékař* — složka jádrová, výpovědně nejvíce dynamická.) V struktuře svých vět se však jazyky od tohoto základního rozložení výpovědní dynamičnosti mohou odchýlit, a to buď z důvodů gramatické stavby — jak tomu bývá často např. v angličtině — nebo z důvodů jiných (např. emotivních, rytmických). Podle našeho názoru jsou však tyto odchylky takové, že jenom dosvědčují existenci základního rozložení výpovědní dynamičnosti. Jsou totiž zvláštním způsobem signalizovány. Signalizaci obstarává jednak sémantická stavba větná (významově obsahová stavba větná), jednak kontext.

Působení kontextu záleží především v tom, že zezákladňuje větné složky. Uvedme příklad. Dá se jistě předpokládat, že věta *There were two people in the room | V pokoji byli dva lidé* se nejčastěji vyskytne v kontextu, z něhož jako známou přebírá představu světnice, pokoje. V tomto případě je složka *in the room | v pokoji* základová, a to bez ohledu na větné postavení.

Jak působí při vytváření FPV sémantická stavba větná? V krátkém příspěvku nemůžeme na tuto otázku odpovědět v náležitě šíři.² Pokusíme se proto osvětlit

* Pro časovou tiseň nemohlo být toto sdělení na konferenci předneseno. (Pozn. red.)

¹ Srov. např. J. Firbas, *On the Communicative Value of the English Finite Verb*, *Brno Studies in English III*, Praha 1961. Tam viz i odkazy na další literaturu.

² Myšlenky zde v tomto krátkém příspěvku přednášené jsme podrobněji rozvedli v přednášce *Ze srovnávacích studií slovosledných*, navazující na práce V. Mathesia a pronesené 7. dubna 1961

působení sémantické stavby větné při vytváření FPV jen z jednoho, avšak podle našeho názoru nejzávažnějšího hlediska. Sémantická stavba větná může při vytváření FPV působit prostřednictvím těch složek, které nebyly kontextem zezákladněny. Podívejme se na věty *He bought a book yesterday*, *Koupil včera knihu*, *Er kaufte gestern ein Buch*, *Er hat gestern ein Buch gekauft* a všimněme si v nich sémantického vztahu mezi slovesem a předmětem. Předmět tvoří — jak ukázal A. Sechehaye a Fr. Kopečný — nezbytně nutné doplnění slovesa. Na rovině FPV se tento sémantický vztah projevuje takto: tlumočí-li jak sloveso, tak předmět skutečnosti nové, neznámé, tj. nebylo-li ani sloveso ani předmět kontextem zezákladněno, pak bez ohledu na větné postavení bude výpovědně dynamičtější předmět (*book/knihu/Buch*) než příslušné sloveso; za daných okolností se předmět stává dokonce vlastním jádrem.³

Uvedené doklady umožňují se dotknout i vztahu adverbialního určení k FPV. V uvedených dokladech totiž mění své postavení nejenom sloveso a předmět, nýbrž i příslovečné určení. Jde o příslovečné určení času vyjadřující pouhou situační kulisu děje. Za předpokladu, že v uvedených větách tlumočí nejenom sloveso a předmět, ale také příslovečné určení skutečnosti nové, tj. za předpokladu, že ani příslovečné určení ani předmět ani sloveso nebylo kontextem zezákladněno, platí, že sémantická náplň daného příslovečného určení a jeho sémantické vztahy k spojení slovesa s předmětem jsou takové, že bez ohledu na větné postavení jeví dané příslovečné určení menší stupeň výpovědní dynamičnosti než sloveso a jeho předmět. Vždyť v uvedených větách vyjadřuje příslovečné určení *yesterday/včera/gestern* jen pouhé časové určení (časovou kulisu) události, vyjádřené slovesem *bought/koupil/kaufte* a předmětem *book/knihu/Buch*. Z hlediska sdělení je pak časová kulisa méně důležitá než událost sama. Složka vyjadřující časovou kulisu je proto výpovědně méně dynamičtější než složka vyjadřující samu událost.⁴

Jiné typy příslovečných určení a vůbec jiné typy sémantické stavby větné by se na rovině FPV podle okolností projevovaly jinak. Zdůrazněme jen, že způsobem, o kterém jsme zde hovořili, se sémantická stavba větná může na rovině FPV projevat v těch složkách, které nebyly kontextem zezákladněny.

Otázky týkající se působení sémantické větné stavby na rovině FPV nebyly ještě zdaleka vyčerpány. Přece však na základě toho, co jsme zde stručně nastínil, a především na základě toho, k čemu jsme dospěli v svých pracích, máme za to, že FPV je výsledkem napětí mezi základním rozložením výpovědní dynamičnosti

---

v brněnské odbočce Kruhu moderních filologů při ČSAV. Tato přednáška vychází v upravené formě v SaS 23, 1962, 161—174.

³ Srov. o tom. J. Firbas, *Thoughts on the Communicative Function of the Verb in English, German, and Czech*, *Brno Studies in English I*, Praha 1959.

⁴ Srov. E. Dvořáková, *Poznámky k postavení příslovečného určení situačního v angličtině a češtině z hlediska aktuálního členění větného*, *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university A-9*, 1961, 137—147.

na straně jedné a kontextem a sémantickou stavbou větnou na straně druhé. Plné pochopení vztahů z tohoto napětí vyplývajících se ovšem neobejde bez neustálého přihlížení k větné stavbě gramatické. (Jde o požadavek nesměšovat při výzkumu větné struktury rovinu sémantickou, rovinu gramatickou a rovinu FPV. Přejímáme jej od Fr. Daneše, M. Dokulila a K. Hausenblase.)

Zcela na konec uvedme ještě toto. Z toho, co zde bylo řečeno, vyplývá, že FPV může být vyjádřena i jinými prostředky než slovoslednými. Slovní pořádek je ovšem závažným prostředkem FPV, což je ve shodě s lineárním charakterem věty a s ním souvisejícím základním rozložením výpovědní dynamičnosti. Avšak míra, v níž se slovosled projeví jako prostředek FPV, závisí na struktuře daného jazyka, především na jeho struktuře gramatické. Proto se může FPV v češtině dokonce uplatnit jako vedoucí slovosledný činitel, v angličtině však nikoli. Přitom však jak v češtině, tak v angličtině slovosledné formace vposledu respektují FPV, tj. požadavek, aby vzájemné vztahy mezi slovoslednými a neslovoslednými prostředky FPV byly takové aby věta mohla tlumočit onu FPV, kterou mluvčí — ať už vědomě nebo podvědomě — chce v daném aktu sdělení vyjádřit.